

**EXTRANEUS ÎN CADRUL DREPTULUI DE SUCCESIUNE DIN TRANSILVANIA ÎN
PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-LEA**

DOI:10.24193/SUBBIur.62(2017).3.3

Published Online: 2017-09-30

Published Print: 2017-09-30

Bogdan-Sebastian FILIP*

Abstract: *Extraneus, a term used in the transylvanian law of succession during the first half of the XIV-th century. The development of the Roman Law in the twelfth and thirteenth century's in the Law universities in the european space, generated the asimilasion of some Roman Law terminology, having in some cases the same conotation or a changed one, and the introduction of those words in the medieval documents. The term extraneus had been used in the Roman Law from the VI-th century, for defining the heir which was outside the autority of the parents. The term was used for the first time in medieval Hungary in the laws of king Andrew III, and the definition is exactly like that from the sixth century for the heirs which had the extraneus status. The laws of succession from the early Hungarian kings in the eleventh and thirteenth century's was still used, but with the introduction of the new term, extraneus. The use of this new term, extraneus, in the documents which emanated of the juridic autority's from Transsylvania, for the juridic disputes in this administrativ space, demonstrate an connection of Transsylvania with the latest educational developments in the juridic domain from the European universites, and the intoduction of these developments in real juridic cases from the first half of the fourteenth century.*

Keywords: *Medieval law, Roman law, European universities, transfer of terminology.*

Transilvania secolului al XIV-lea a reprezentat o entitate geografică eterogenă, aflată la periferia creștinătății de rit latin și o entitate politico-administrativă aflată sub autoritatea regelui ungar. Transilvania a suferit convulsii în timpul secolului al XIII-lea ca urmare a atacurilor mongolilor și a vidului de autoritate de la începutul secolului al XIV-lea. Totuși, aceste situații nefavorabile în ceea ce privește dezvoltarea organizării administrative și a dezvoltării dreptului de succesiune, nu au reușit să stopeze implementări legislative aplicate la nivelul creștinătății de rit latin, care s-au transplatat în Regatul Ungar.

Progresul în cadrul dreptului de succesiune aplicat în Regatul Ungar se poate observa și în cadrul Transilvaniei, iar pentru a demonstra acest fapt, o să prezentăm cazul de utilizare a termenului de *extraneus*, care deține o istorie particulară și interesantă în ceea ce privește dreptul de succesiune din Transilvania, termenul fiind un liant între spațiul transilvănean și dezvoltarea dreptului din perioada secolelor XII-XIII.

Noțiuni generale și cadrul general

Termenul de *extranei* apare în cadrul lucrării împăratului Iustinian, destinată studenților de drept, *Institutiones Iustiniani*, și a reprezentat denumirea pentru moștenitorii care nu se aflau sub autoritatea părinților, dar dețin capacitatea de moștenitori numiți. Persoanele care au avut statutul de moștenitor *extraneus*, au fost copiii care s-au emancipat și copiii pe linie maternă, deoarece mamele nu au avut autoritate asupra copiilor, precum tatăl. Moștenitorii *extranei* au avut capacitatea de a refuza moștenirea patrimoniului, față de cei care au avut statutul de *sui heredes necesarii*¹. Astfel, moștenitorii cu titlul de *extranei* au avut posibilitatea de a intra în procedura de succesiune, au deținut dreptul de a dobândi patrimoniul persoanei care a decedat, dar și posibilitatea de a renunța la acest patrimoniu, ceea ce îl diferențea de moștenitorul necesar și direct

Același termen a fost folosit în dreptul roman pentru a desemna o persoană care nu are nici o legătură de rudenie cu o familie sau cu o persoană, așadar, este în afară acesteia. *Extraneus* a avut și rol de a desemna o persoană care nu a luat nici o parte într-o tranzacție sau nu a posedat un bun care s-a aflat în cazul unor dispute litigioase între două persoane².

Termenul de *extraneus* într-o tranzacție este asemănător cu cel care prevede moștenitorii *extranei*, adică se află în afara autorității familiale, dar nu au deținut nici un fel de legătură de rudenie între aceștia și nici nu au avut un drept de succesiune asupra unui bun, pe care a ajuns să îl integreze în patrimoniul său. Situație juridică ce îl diferențiază pe *extraneus* de moștenitorii direcți. Definiția termenului pe care îl vom prelua în explicarea termenului de *extraneus*, este cel de moștenitor din afara familiei, care nu este identificabil cu un străin.

În perioada secolelor XII-XIII a avut loc dezvoltarea studiului dreptului roman în cadrul universității de la Bologna, prin activitatea lui Irnerius, Bulgarus, Martinus, Hugo și Iacob, în cadrul studiului dreptului secular, iar la îndemnul papei Inocențiu al II-lea, Bulgarus a realizat un tratat de procedură juridică, implementat de către papa Inocențiu al II-lea³. Pentru dreptul canonic lucrarea lui Grațian, *Decretum*, a impulsionat studiul dreptului roman de către studenții de drept canonic, deoarece lucrarea a fost influențată de terminologia din dreptul roman⁴.

Toată această activitate din universitățile de drept canonic sau secular, a pătruns în documentele din perioada secolelor XI-XII, la nivelul redactării lor⁵, și de impunere a procedurilor din dreptul roman în cadrul proceselor ecleziastice⁶. Măsurile care au creat o nouă categorie socială și profesională, cea a profesioniștilor în drept, canonic sau secular, în perioada secolului al XIII-lea⁷. Dreptul roman a fost utilizat în formularea unor noi proceduri juridice și de a defini clar anumite drepturi juridice și personale⁸.

Progresul în educația dreptului canonic și civil întreprinsă în universitățile europene a pătruns și în mediul ecleziastic din Regatul Ungar, prin educația primită la universitățile din Bologna și Paris de unii înalți demnitari ai Bisericii din Regatul Ungar, precum arhiepiscopul de Esztergom, Lucas, și episcopii Bethlehem, Katapan, Adrian, Job, Damasus

și Paulus Hungarus. În universitatea de la Bologna la jumătatea secolului al XIII-lea a existat destui studenți, încât să stabilească o comunitate de *natio hongroise*⁹. Această situație a creat un mediu prielnic de dezvoltare a studiului de drept și de formare de profesioniști în administrația Regatului Ungar către sfârșitul secolului al XIII-lea¹⁰, care a necesitat lucrări scrise de juriști de drept canonic și secular, regăsite pe teritoriul Regatului Ungar din secolul al XIII-lea¹¹.

În Regatul Ungar s-au luat măsuri riguroase de implementare a dreptului în cadrul sinodului de la Esztergom, stabilit în perioada domniei regelui Coloman I. Decizia cu numărul LXV a stabilit ca *omnes archidiaconi breviarium canonum habeant*¹², ceea ce însemna că s-a încercat aplicarea normelor înscrise din dreptul canonic în implementarea judecării de către arhidiaconi. Reglementările au fost preluate și adoptate în Regatul Ungar după reforma Bisericii Romane inițiată de către Scaunul Pontifical de la jumătatea secolului al XI-lea¹³.

Alte măsuri de implementare a rigorilor dreptului canonic au fost deciziile luate în cadrul Sinodului de la Buda, din 1279, prezidat de către legatul pontifical Filip de Fermo. O decizie care s-a concentrat pe arhidiaconi și pregătirea lor în dreptul canonic, a fost formulată în capitolul XL¹⁴, care a impus viitorilor candidați pentru funcția de arhidiacon un studiu minim de trei ani în științe, iar fără respectiva educație să nu fie numiți ca arhidiaconi. În timp ce arhidiaconii care au exercitat funcția în momentul respectiv și nu au întreprins o educație în aceste științe, să fie educați și să termine cei trei ani de învățământ.

Impactul deciziei de la Sinodul de la Buda se poate observa în anul 1288, când apare în documentul emis de către capitulul Arhanghelul Mihail din Transilvania un arhidiacon, Kylian, cu titlul *dedoctor decretorum*¹⁵. Acest doctor în drept canonic, Kylean, arhidiacon de Tyleag, mai apare menționat în documentul emis de către episcopul de Transilvania, prin care se confirmă testamentul efectuat de arhidiaconul de Tyleag în anul 1301¹⁶. Prin acest exemplu de secol al XIII-lea, se poate observa pătrunderea în cadrul Transilvaniei a unor clerici pregătiți în drept canonic, în conformitate cu deciziile luate de către sinodul de la Buda.

Decretele emise de către regele Andrei al III-lea în anul 1290, redactate de către vice-cancelarul regelui și provost de Alba-Regală, magistrul Theodor, menționează la *articulus XXIII* că *in possessiones nobilium seu Saxonum predictorum non possit introire extraneus ratione dotis aut ratione quarte filiabus debite*¹⁷, iar respectivele posesiuni pot să fie răscumpărate de către moștenitori sau de către rude apropiate, în funcție de valoarea acestora, după decesul fiicelor sau surorilor. Prin acest decret s-a stopat introducerea partenerilor matrimoniali în proprietățile pe care soțiile lor le-au primit cu titlul de dotă de la familie sau de la rude. Reglementarea s-a aplicat și pentru posesiunile cu titlul de *qvarta*, destinate exclusiv moștenitorilor pe linie feminină, drept introdus în anul 1222. Din acest decret se poate extrage informația că după decesul partenerelor de viață, soțul avea posibilitatea de a stăpâni proprietățile soției, și că, prin termenul de *extraneus* utilizat, respectivele proprietăți erau sustrate de sub autoritatea parentală sub care se aflau fiicele, în cea a soțului, caz care se aplica în situația lipsei de moștenitori avuți de către soție.

Dreptul de succesiune pentru patrimoniul unui nobil implica și rude apropiate sau îndepărtate, membriicare au format un neam nobiliar. Neamul a deținut o autoritatea

socială și legislativă¹⁸. Tocmai din cauza acestor drepturi de succesiune pe care unii membrii sau totalitatea lor le-au deținut asupra unui patrimoniu individual, au fost introduse legile din 1290, pentru a nu se vătăma drepturile de succesiune ale rudelor, prin acordarea proprietăților unor *extranei*.

În *articulus XXVII* din 1290 se prevede ca pentru nobilii care au pierdut proprietățile sale din cauza unor pedepse decise de către judecători, prin efectuarea unor fapte penale sau prin excese, rudele au dreptul de a răscumpăra respectivele proprietăți, pentru ca proprietățile să fie *in possessionibus propriis et avitis extraneum doleant possessorem*¹⁹. Astfel, termenul inițial de *extranei/extraneum* din dreptul roman, în Regatul Ungar a fost folosit pentru a desemna o persoană care nu se afla sub autoritatea titularului proprietății sau a rudelor acestuia, ceea ce a însemnat o preluare exactă a termenului din perioada secolului al VI-lea, atât în ceea ce privește moștenitorii cât și pentru denumirea din tranzacții, și introdus în legislația de la sfârșitul secolului al XIII-lea. Preluarea s-a aplicat în conformitate cu legile de proprietate din Regatul Ungar.

Folosirea acestui termen mai evocă o necesitate a Regatului Ungar de a delimita și clasifica persoanele care nu au deținut drepturi de succesiune în conformitate cu regulile adoptate de către regii maghiari. Din această cauză a fost preluat termenul de *extraneus/extraneum*.

O măsură de a limita dreptul de liberă dispunere persoanelor care au deținut proprietăți, drept care a fost atribuit în perioada domniei regelui Ștefan I²⁰, s-a luat în cadrul lucrării juridice denumită *Compilatio*, redactată la începutul secolului al XIV-lea. Decretul al X-lea prevede ca dacă un nobil intenționează să vândă, să acorde în zalogire sau să înstrăineze orice fel de proprietate pe care o deține, trebuie inițial ca acesta să se adreseze fraților, rudelor, neamului, rudelor codivizionarilor, vecinilor sau megieșilor. Ei au trebuit să se decidă dacă vor să cumpere sau să închirieze respectivele proprietăți pe care proprietarul dorește să le implice în acțiuni financiare²¹. Articolul legislativ a atribuit preempțiunea celor care au drepturi de succesiune asupra posesiunilor respective, indiferent de titlul juridic pe care posesiunile le-au deținut. Legea emisă a fost ca o măsură profilactică în încălcarea unor drepturi de succesiune ale unor persoane care au deținut asemenea drepturi la posesiunile deținute de către posesor și înstrăinate de el. Acordarea posesiunilor către alte persoane, ar fi generat pagube celor îndreptățiți să obțină drepturile respective. Astfel, cei clasificați cu termenul de *extraneus* trebuiau să fie din afară celor enumerați în articolul X, deoarece nu aveau drepturi de succesiune la posesiunile respective.

Aplicarea legilor Regatului Maghiar în Transilvania

În ceea ce privește decizia luată în cadrul legislației din anul 1290, decretul XXIII, se poate identifica aplicarea ei în spațiul Transilvaniei, în documentul emis de către capitlul bisericii Sfântul Arhanghel Mihail din Transilvania, la data de 18 septembrie 1304, prin care un nobil, Renold, reprezentându-se pe sine, a cerut înscrierea faptului că Ioan, Gyleth, Grigore și Iacob, îi vor acorda totalul de o sută de mărci, deoarece aceștia sunt rude cu

soții surorilor lui Renold, adică cu Dionisie și Bartolomeu. Renold a declarat că a primit suma și i-a eliberat de îndatorirea de a plăti zestrea și sfertul pentru surorile sale, și se mai adaugă faptul că Renold a renunțat la proprietățile respective, și o să-i apere pe Dionisie și Bartolomeu în legătură cu proprietățile acestora²². Această renunțare se explică doar ca o răscumpărare a unor proprietăți care au intrat în patrimoniul lui Dionisie și a lui Bartolomeu, dobândite prin intermediul dotei și a zestrei, iar drepturile de succesiune ale nobilului Renold au fost răscumpărate în acest fel.

Același capitlu din Transilvania a emis la data de 24 iunie 1305 o înțelegere între nobilii Ioan, Petru și Mihail, care s-au reprezentat pe sine și pe frații lor, dar și cu consensul rudelor lor, cu Petru, *zis cel Negru*, care a fost ginerele lui Mihail, înțelegere prin care s-a acordat o posesiune cu titlul de moștenire către Petru cel Negru. Cei trei au luat decizia să-l apere pe Petru cel Negru de diferitele chemări în judecată privind posesiunea, în caz că ar fi fost nevoie, și au adăugat o clauză în donație, ca în caz de desherență a lui Petru cel Negru cu fiica lui Mihail, posesiunea să fie returnată la Ioan, Petru și la frații lor²³. Documentul respectă articolul XXIII privind intrarea în patrimoniul rudelor a unor proprietăți care ar fi intrat în posesiunea unor *extranei*, iar clauza adăugată reflectă reglementarea introdusă în anul 1290.

Persoanele menționate în documentul de la 1304, apar și în documentul emis la 2 august 1325, de către același capitlu din Transilvania, prin care nobilul Ștefan primește de la Iacob, fiul lui Iacob, fiul lui *Apa*, ca reprezentant al tatălui și al fraților săi, o plată de douăzeci și cinci de mărci, care reprezenta plata pentru zestre și daruri de nuntă acordate văduvei lui Grigore, fiul lui *Apa*. Ștefan a fost fratele soției lui Grigore, care a decedat și a devenit văduvă, iar în urma unei judecăți, Iacob și rudele sale au trebuit să plătească cincizeci de mărci către văduvă²⁴. Documentul relevă o situație, care a fost consemnată de o decizie judecătorească, de plată a drepturilor soției lui Grigore, de către rudele acestuia, ca văduva să se poată recăsători sau să părăsească locuința soțului, precum s-a legiferat în perioada regelui Ștefan I²⁵, iar dota și darul de nuntă, dacă au fost atribuite în proprietăți imobile, revin rudelor soțului.

Legea din articolul XXVII din anul 1290 este observabilă clar în documentul emis de către capitlul din Transilvania, din 22 septembrie 1325, prin care Ladislau, Mihail și Beche, fiii lui Geleth, acordă lui Dominic, căsătorit cu sora lor, *qvarta* care îi aparținea acesteia. Donația s-a efectuat la dorința tatălui lor, inclusă în testament, dar și pentru un împrumut de cincizeci de mărci (*quingaginta marcis*), acordat de către Dominic fiilor lui Geleth. La această donație se adaugă clauza de răscumpărare a proprietății de la Dominic, în situația de desherență linie masculină, prin returnarea celor cincizeci de mărci lui Dominic de către fiii lui Geleth²⁶. Clauza prevede exact legea din 1290 privind răscumpărarea rudelor pentru proprietăți în caz de dotă sau de *qvartă*, ca acestea să nu ajungă în proprietatea unui *extraneus*. Persoanele din documentul emis la 1325, mai apar în documentele vremii la 1333, prin documentul emis de către capitlul de la Alba-Iulia la 19 iulie, și prin care se rectifică înțelegerea din 1325, deoarece a intervenit anumite schimbări juridice și de fapt în perioada 1325-1333. Schimbarea juridică a fost dată de faptul că Dominic a inițiat construcția unei biserici de piatră pe moșia respectivă, ceea ce i-a determinat pe frații

soției lui Dominic, Ladislau, Mihail și Beche, să acorde dreptul de posesiune a respectivei proprietăți, în caz de desherență a cuplului Dominic-Margareta, pe toată perioada vieții lui Dominic, proprietatea revenind la Ladislau, Mihail și Beche la decesul lui Dominic²⁷. Documentul specifică faptul că proprietatea o să revină fraților surorii, precum s-a legiferat în anul 1290.

Termenul de *extraneum* în Transilvania

În cadrul Transilvaniei, prima menționare de *extraneum* apare într-un document emis de către capitlul din Transilvania în anul 1331, 21 aprilie, prin care un nobil, *luunca*, a protestat la vânzarea inițiată de către unchiul său din partea tatălui, a unei porțiuni de proprietate. În cazul protestului de vânzare inițiat de *luunca*, se menționează că tatăl său a efectuat o acțiune de împotrivire a tranzacției, dar documentul a ars, iar din această cauză tranzacția inițiată de unchiul său s-a efectuat. Prin acest document, *luunca* protestează și se opune (*protestacione et prohibicione*) la înstăpânirea efectuată prin vânzare a respectivei porțiuni a oricărei persoane fără dreptul de succesiune (*quod nullum extraneum*)²⁸. Cazul prezintă o trecere peste drepturile de succesiune ale nepotului efectuat de către unchiul său, care a ignorat împotrivirea inițiată de către fratele său și a beneficiat și de arderea documentului care a consemnat respectiva împotrivire. În acest mod a vândut porțiunea de posesiune care ar fi intrat în stăpânirea nepotului, și a atribuit respectiva porțiune unei persoane care nu a deținut nici un drept asupra acesteia de succesiune. Prin tranzacția în cauză, unchiul a produs o vătămare a dreptului de succesiune asupra nepotului său, și a încălcat articolul din *Compilatio* privind preemțiunea rudelor la tranzacția de proprietăți.

Tot capitlul din Transilvania emite un document în anul 1341, 11 martie, prin care nobilul Ștefan, din neamul Hunthpaznan, a cerut un document de împotrivire pentru înstrăinarea unei pătrimi dintr-o moșie, de către nobilul Nicolae de Diviciori, care acordase a patra parte dintr-o proprietate cu titlul de moștenire, soțului surorii sale, cu titlul de donație, iar respectivul soț a intrat în posesia pătrimii acordate. Nobilul Ștefan, în acțiunea lui de împotrivire, invocă drepturi de succesiune la respectiva proprietate, prin statutul de megieș pe care îl avea Ștefan, și se face trimitere la legile Regatului Ungar, adică la articolul X din *Compilatio*. În document se afirmă că nobilul Ștefan nu acceptă intrarea în stăpânirea respectivei proprietăți a unui *extraneum* (*nullum extraneum intromitteret*)²⁹. Împotrivirea nobilului Ștefan s-a efectuat în conformitate cu *articuli* XXVII din 1290, prin stoparea celor cu titlul de *extraneum* de a intra în stăpânirea unor proprietăți cu titlul de moștenire, întocmai prin procedura de acordare a pătrimii pentru fiică, și pe articolul X, care a desemnat megieșii cu drept de preemțiune și cu drept de succesiune privind înstrăinarea unei proprietăți. Prin această împotrivire Ștefan a dorit să intre în posesia respectivei proprietăți, prin plata efectuată către soț care reprezenta răscumpărarea dreptului de pătrimie.

Însă cel mai reprezentativ document emis de către capitlul din Transilvania, privind statutul de *extraneus*, a fost cel din 12 aprilie 1347, prin care nobilul Toma, fiul lui Toma, fiul lui Dionisie de Reghin, a cerut un document de împotrivire destinat blocării acțiunilor

de tranzacție pe care le dorea să le efectueze tatăl lui, Toma, fiul lui Dionisie de Reghin. Toma a dorit interzicerea ca orice rudă, vecini, megieși sau oricare *extraneo* (*sive etiam extraneo*) să intre în stăpânirea unor proprietăți pe care tatăl său dorea să le tranzacționeze. Toma, fiul, a invocat dreptul său de succesiune la respectivele proprietăți (*quia cum de iure praedictus magister Thomas..., in hereditate paterna succedere debeat...*) ca motiv pentru a iniția acțiunea juridică de împotrivire și de stopare a oricărei tranzacții inițiată de tatăl său³⁰. La doi ani de la emiterea documentului din 1347, la 2 noiembrie 1349, regele Ludovic I emite un document pentru a stopa tranzacția inițiată de către tatăl lui Toma și de către fratele său, Ștefan, privind proprietățile din partea Transilvaniei. Tranzacția a fost inițiată când fiul Toma s-a aflat în slujba regelui, deci s-a inițiat o tranzacție fără știrea unui moștenitor direct. Acțiunea a dus la pierderea de drepturi de succesiune a fiului asupra respectivelor proprietăți, iar prin documentul emis de către rege, s-a declarat nulă tranzacția și încetarea oricărui tip de tranzacție³¹.

Încetarea apariției în documentele emise după a doua jumătatea a secolului al XIV-lea a termenului de *extraneus* are legătură, susținem noi, cu interzicerea dreptului de liberă dispoziției a proprietarilor de către regele Ludovic I în anul 1351³². Prin care termenul de *extraneus* nu mai are valabilitate, deoarece orice acordare de proprietăți după 1351 pentru persoane care nu au avut o legătură de rudenie cu proprietarul, a reprezentat o vătămare a drepturilor de succesiune a rudelor și neamului.

Concluzii

Aceste exemple date din documentele emise de către capitulul bisericii din Transilvania, demonstrează aplicarea definițiilor termenilor de *heres extranei/ extraneus/ extraneum* din dreptul roman în cadrul legilor emise în 1290 și a celor de la începutul secolului al XIV. Aplicarea acestor concepții au fost introduse în cazurile particulare din Transilvania, și evidențiază o folosință a legilor scrise din Regatul Ungar în Transilvania, dar și o cunoaștere a dreptului roman de către clericii care au redactat documentele. Astfel, termenii de drept roman au făcut referire la persoanele din afara familiei, rudelor sau neamului, care nu ar fi avut nici un drept de succesiune asupra unor proprietăți sau posesiuni. Situație care provoca prejudicii și încălcări de drepturi ale unor persoane care au avut drept de succesiune la respectivele proprietăți sau posesiuni.

Termenii din dreptul roman care au pătruns în procedura folosită în Transilvania, ne relevă o imagine care leagă Transilvania de procesele de dezvoltare a studiului de drept roman petrecute în Europa secolelor XII-XIII. Preluare care a fost efectuată cu un decalaj relativ scăzut, ceea ce înseamnă că entitatea administrativ-geografică, Transilvania, a fost racordată la ultimele evoluții juridice din perioada medievală, deși s-a aflat la periferia creștinătății de rit latin, pentru a identifica mai precis mecanismele de succesiune din Transilvania, și de a acorda posibilitatea respectării de drepturilor de succesiune ale persoanelor care au deținut legături de rudenie.

- * Filip Bogdan-Sebastian, doctorand an III, Academia Română, Școala doctorală a Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, str. Mihail Kogălniceanu, nr. 12-14, etaj III-IV; bogdandebastian@gmail.com.
- ¹ *Institutiones Iustiniani*, Vladimir Hanga, Dan Mircea Bob, București, 2009, p. 185-187.
- ² *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Adolf Berger, New York, 1953, p. 466; *Idem*, Ioan Trifa, *Dicționar juridic latin- român*, „**Extraneus** (adj.), extern, din afară, străin. **Legatum** ~ **adscribere** ~ a lăsa un legat unei persoane străine (de familie); ~heredes, moștenitor străin de familie”, Cluj-Napoca, 2009, p. 67.
- ³ Kenneth Pennington, *The “Big Bang”: Roman law in the early twelfth-century*, în: *Rivista internazionale di diritto comune*, 18, 2007, pp. 43-70.
- ⁴ Anders Winroth, *The Making of Gratian’s Decretum*, 2004, p. 146-156; Michael H. Hoeflich and Jasonne M. Grabher, *The Establishment of Normative Legal Texts The Beginnings of the Ius commune*, în: *The history of medieval canon law in the classical period, 1140-1234. From Gratian to the Decretals of pope Gregory IX*, edit. Wilfried Hartmann and Kenneth Pennington, Washington D.C., 2008, pag. 4.
- ⁵ Jean Gaudement, *Le droit romain dans la pratique et chez les docteurs aux XIe et XIIe siècles*, în: *Cahiers de civilization médiévale*, (n°31-32), 1965, p. 372-376.
- ⁶ Kenneth Pennington, *Roman Law at the Papal Curia in the Early Twelfth Century*, în: *Canon Law, Religion, and Politics: Liber Amicorum Robert Somerville*, Uta-Renate Blumenthal, Anders Winroth, Peter Landau, Washington, DC, 2012, p. 233-252.
- ⁷ James A. Bundage, *Legal Aid for the Poor and the Professionalization of Law in the Middle Ages*, în: *The Journal of Legal History*, 1988, p. 169.
- ⁸ Emanuel Conte, *Roman Law vs Custom in a Changing Society: Italy in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, în: *Custom. The Development and Use of a Legal Concept in the Middle Ages. Proceedings of the Fifth Carlsberg Academy Conference on Medieval Legal History*, ed. Per Andersen and Mia Münster-Swendsen, Copenhagen, 2008, p. 38.
- ⁹ Gergely Kiss, *La culture juridique des clercs dans le Royaume de Hongrie sous les rois angevins au XIVe siècle*, în: *Belvedere meridionale*, 2, 2015, p. 24.
- ¹⁰ *Ibidem*, p. 25.
- ¹¹ Péter Bónis, *Bartolus in Medieval Hungary*, în: *Fundamina*, 18 (2), 2012, p. 12-14.
- ¹² *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*, vol. I, János M. Bak, György Bónis, James Ross Swenney, Pál Engel, Leslie M. Domonkos, Paul B. Harvey Jr., Ferecn Döry, Péter Banyó, Martyn Rady, Budapesta, 1999, p. 64, (DRMH).
- ¹³ Gergely Kiss, *Protection of the Church by hungarian royal decrees and synodal statutes in the 11th-early 14th centuries*, in *Ecclesia et Violentia: Violence against the Church and Violence within the Church in the Middle Ages* Edited by Radoslaw Kotecki and Jacek Maciejewski, Cambridge, 2014, p. 317-320.
- ¹⁴ Șerban Turcuș, Vasile Rus, *Sinodul General de la Buda, Quum tam de jure, quam de generali consuetudine multarum ecclesiarum, archidiaconi jurisdictionem habeant causas matrimoniales et plerasque alias audiend, examinandi, atque decidendi; satuimus atque praecipimus; quod nulli de cetero in regno Ungariae et provincia Poloniae in archidiaconatum assumantur, nisi in jure canonico latiter sint instructi atque periti, ... , et si tales in archidiaconatum assumi contigerit, teneantur ad minus triennio in canonico jure studere, dimissis in ipsis archidiaconatibus talibus vicariis, qui honeste possint supplere vices eorum....*, Cluj-Napoca, 2001, p.176- 177, 230-231.
- ¹⁵ *Documente privind istoria românilor, C, Transilvania*, vol. II, Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller, București, 1952, p. 302-303.
- ¹⁶ *Documente privind istoria României, sec. XIV, C, Transilvania*, vol. I, Ion Ionașcu, L. Lăzărescu-Ionescu, Barbu Cămpina, Eugen Stănescu, D. Prodan, Mihail Roller, 1953, vol. I sec. XIV, p. 8. (DIR, C, sec. XIV).

- ¹⁷ DRMH, vol. I, *Item in possession nobilium seu Saxonum predictorum non possit introire extraneus ratione dotis aut ratione quarte filiabus debite, sed heredes decedentium vel proximiores de generatione sua redimant eas secundum extimationem iustiam regni nostri consuetam*, p. 45.
- ¹⁸ Erik Fügedi, *The Elefánthy: The Hungarian Nobleman and His Kindred*, review by: Martyn Rady, în: *The Slavonic and East European Review*, vo. 77, no.2, p. 295-308; Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*, 200, p. 22-23; Diana Iergar, *Neamul nobiliar în secolele XIII-XIV. Considerații terminologice (The Noble Kindred in the 13th-14th Century. Terminological concepts)*, în: *Muzeul Județean Satu Mare, studii și comunicări*, vol. XXVI/II, 2010, p. 14; Charles d'Eszlary, *Histoire des institutions publiques hongroises*, vol. I, Paris, 1959, p. 52-53.
- ¹⁹ *Ibidem*, p. 45.
- ²⁰ *Ibidem*, ... *sicuti ceteris facultatem dedimus dominandi suorum rerum, ita etiam res, milites, servos es quicquid ad nostram regalem dignitatem pertinent...*, p. 3.
- ²¹ *Ibidem*, *item si quis nobilium possessionem seu possessiones aut particulas suas possessionarias necessitate prepeditus vendere vel impignorare aut a se alienare intenderet, tunc primo et principaliter easdem el ipsam fratribus et hominibus sue generationis vel condisionalibus vel commetaneis aut vicinis suis tali modo vendere possit, ut talem possessionem seu portionem possessionariam...*, p. 73.
- ²² DIR,C, vol. I, sec. XIV, p. 40-41; A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára, vol. I (1206-1437) (Teleki, vol. I), *Nos capitulum ecclesie beati Michaelis archangeli Transsilvane presentium per tenorem significamus quibus expedit universis, quod comite Renoldo filio Iohannis de Erkud ab una parte et Gregorio comite filio Apa pro se et Iacobo fratre suo, necnon pro magistro Iohanne et Gyleth filiis Beche ex altera coram nobis personaliter constitutis per eundem comitem Renoldum propositum extitit et relatam, quod per viam pacis et concordie super dote et rebus parafernalis dominarum sororum suarum, quas Dionysio et Bartholomeo filiis Dionysii, cognatis seu propinquis ipsorum filiorum Apa et filiorum Beche, nuptui et in consortem tradiderat, iam dictus comes Gregorius cum Iacobo fratre suo ac Iohanne et Gyleth prelibatis plenam et omnimodam satisfactionem impendissent persolvendo pro ipsa dote et rebus parafernalis predictorum dominarum centum marcas, de quibus quidem marcas idem comes Gregorius et Iacobus frater suus cum filiis Beche prenotatis sexaginta marcas pariter persolvent, quadraginta vero marcas dicti Gregorius et Iacobus comites per se sibi persolvent. Item confessus est etiam idem comes Renoldus, quod Gregorius et Iacobus supra dicti cum Iohanne et Gyleth filiis Beche prenotatis pro quarta filie Dionysii memorati persolvendo eidem comiti Renoldo triginta marcas similiter super ipsa quarta ad prenum satisfecissent, qua quidem satisfactione contentus idem comes Renoldus ipsos Gregorium et Iacobum comites filios Apa, ac Iohannem et Gyleth filios Beche cum suis heredibus, propinquis pariter et cognatis universis super causa dicte dotis et rerum premissarum ac super quarta prenotata a se suisve successoribus, consanguineisqu omnibus et cognatis in nostri presentia reddidit expeditos et perhempniter absolutos ab actionibus, que oriri possent ex premissis et specialiter ratione possessionum Dionysii et Bartholomei predictorum renunciens spontanea voluntate...*, Budapesta, 1895, p. 28-29.
- ²³ *Ibidem*, p. 44-45; *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*, vol. I (1301-1321), Nagy Imre, ... *quod Johannes filius Martini de Kodor et Petrus filius Laurencij fratris suis pro se et pro Moog ac Herceeg fratribus suis nec non dominico filio Perglyn coram nobis personaliter constituti confessi sunt quandam terram suam hereditariam Komlous vocatam... in comitatu de Clus existentem...*, ex consensu et bona voluntate omnium propinquorum et cognatorum suorum prout retulerunt dedisse racione proximitatis et donasse Petro dicto nigro genero suo, perpetuo in filiis filiorum possidendam..., specialiter Mychaele filio Dyonisij de sancto Petro sororio dicti Petri filij Laurencij consenciente, <...> tali tamen condicione interfecta quod si idem Petrus sine herede a predicta domina procreato uiam universe carnis ingrederentur, extunc ipsa terra komlous ad eosdem Johannem et Petrum ac predictos fratres suos necnon ad heredes eorundem revertetur in perpetuum possidenda..., Budapesta, 1878, p. 97-98.

- ²⁴ DIR,C, vol. II, sec. XIV, p. 158; *Urkundenbuch*, vol. I, *magistri Stephani filii Dyonisii ad una parte, pro Iacobo filio Iacobi filii Apa, pro se et patre suo et Andrea, Nycolao, Johanne, Apa et Dyonisio fratribus suis ex altera concorditer coram nobis retulerunt, quod super causa dotis et rerum paraphernalium dominae Anich relictæ quondam Gregorii filii Apa... eiusdem ac magistrum Stephanum filium Dyonisii nomine procuratorio prædictæ dominae Anich sororis suæ./// iudicii eiusdem de quinquaginta marcis Ungaricalium denariorum pro tempore currentium, de quibus convicti ratione dictæ dotis exstiterant,..., tamen numerum viginti quinque marcarum quia voluerunt a debitis eorum expediri, cum servis et ancillis... eidem magistro Stephano nomine Anich sororis suæ complevisent...*, p. 397.
- ²⁵ DRMH, vol. I, ... *si vero mutato voto iterato nubere voluerit et orphanos deserere, de rebus orphanorum nichil omnino sibi vendicet, nisi tantum sibi congrua vestimenta. si autem vidua sine prole remanserit et se inuuptam in sua viduitate permanere promiserit, volumus, ut potestatem habeat omnium bonorum suorum et quidquid velit inde facere, faciat. Post obitum autem eius eadem bona ad suos redeant parentis mariti, si parentes habet, sin autem, rex sit heres...* p. 6-7.
- ²⁶ DIR,C, vol. II, sec. XIV, *Capitulum ecclesie Transsilvane... coram nobil Ladislao, Michaele et Beche filiis Geleth,..., ab una parte et Dominico filio Andree,..., ex altera,... filii Geleth confessi sunt oraculo vive vocis, quod quandam possessionem eorum hereditariam Sumkerek vocatam, in comitatu de Zonuk existentem, cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis,... tam ratione testamenti quia nobilis vir pater ipsorum Geleth prefatam possessionem in extremis suis, ipsi consentientibus et presentibus, nobili Dominic Margareta filie sue, sorori ipsorum, et consorti ipsius Dominici,..., in testamento duxerat legandam seu legaverat pro sua quarta videlicet quam ex debito iure nature ipsa domina Margareta de possessionibus prefati Geleth patris habere debuisset, quam etiam pro quinquaginta marcis fini argenti, quass prefatus Dominicus,..., ipsorum inminente dederat seu accomodaverat, prefato Dominico... proximo ipsorum dedissent, donassent et assignassent et coram nobis sub modo predicto dederunt donaverunt seu assignaverunt predicto Dominico... iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam tenendam pacifice et habendam; tali conditione interiecta, quod si predictam nobilem dominam Margaretam, consortem eiusdem Dominici, domino vocante sine herede masculino decedere contingat, extunc quinquaginta marcis fini argenti prius prefato Dominico... per ipsos filios Geleth plene persolutis, ad predictos filios Geleth prefata possessio... devolvatur possidenda...*, p. 160-161, 368-369.
- ²⁷ *Ibidem*, vol. III, sec. XIV, p. 299; Teleki, vol. I, ... *coram nobil Ladislao filio Geyleth(igy) nobili de Wyragusberek pro se, Michaele et Weche fratribus suis absentibus, ex una parte et Dominico filio Andree nobili de Gumbas ex altera,..., vive vocis est confessus, quod cum dictus Dominicus ... in villa Sumkerek nominata ecclesiam lapideam... construeret, quam quidem possessionem Sumkerek Ladislaus, Michael et Webhe prenotati cum domina Margareta sorore ipsorum, consorte eiusdem Dominici ipsi Dominico dedissent et donassent,... Dominicus ipsis hoc assumpsisset et ad hoc se obligasset, quod si dicta domina Margareta consors sua,... sine heredum decederet solatio, tunc possessio Sumkerek... ad Ladislaum et Michaelem ac Weche ante dictos deberet devolvi et devenire,... eidem Dominico... assumpserunt et ad hoc coram nobis se obligaverunt, quod si dictam dominam Margaretam sororem ipsorum, consortem Dominici sepe dicti sine herede decederet contineret, tunc idem Dominicus ipsam possessionem ... cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis usque ad finem vite sue tanquam suam propriam possessionem deberet possidere et fructus ac reditus percipere eiusdem possessionis...*, p 46-47.
- ²⁸ DIR, C, vol III, sec. XIV, p. 10; Történelmi Társ., Budapesta, 1888, p. 81-82; Jakó Zsigmond, *Erdélyi okmánytár*, vol. II. 1301-1339, Budapesta, 2004, p. 258-259.
- ²⁹ *Ibidem*, vol.IV, p. 13; vol. III, 2008, p. 47.

- ³⁰ *Ibidem*, p. 349-350; *Oklevéltar a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez*, vol I., 1214-1457, Budapest, 1908, p. 139; vol. III, p. 148.
- ³¹ *Ibidem*, p. 514, *ipso ignorante et in servitiis nostris, sicut dicit, existente, praedictus magister Thomas filius Dyonisii pater suus et Stephanus filius suus, frater eiusdem...*, *hic in partibus Transilvanis et in Hungaria habitis et existentibus...*, *vendidissent et a se alienassent, ipso...*, *penitus ignorante. Unde protestatione huiusmodi facta coram nobis...* *famulis suis donatione, alienatione et pro pignore vel cambio traditione quarumlibet possessionum eorundem... prohibuit coram nobis. In cuius prohibitionis et protestationis testimonium praesentes eidem magistro Thomae filio dicti magistri Thomae...*, p. 162-163, p.209-210.
- ³² *DRMH*, vol. II, *excepto solummodo uno articulo modo prenotato de eodem privilegio excluso, eo videlicet, quod nobiles homines sine herede decedentes possint et queant ecclesiis vel aliis, quibus volunt, in vita et in morte dare vel legare, possessiones eorum vendere vel alienare, ymo ad ista facienda nullam penitus habeant facultatem, sed in fratres, proximos et generationes ipsorum possessione eorundem de jure et legitime, pure et simpliciter absque contradictione aliquali devolvantur...*, p. 9.